

ДО ПИТАНЬ ПРО ПРОДОВЖЕННЯ ДИСКУСІЇ ЩОДО ПРАВОСУДДЯ ЯК РОДОВОГО ОБ'ЄКТУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

ON THE QUESTIONS OF THE CONTINUATION OF THE DISCUSSION REGARDING JUSTICE AS A GENERAL OBJECT OF CRIMINAL OFFENSES

Дьоменко С.В., к.ю.н., доцент,
професор кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики
Класичний приватний університет
ORCID ID: 0000-0002-2394-9732

Шокот А.С., адвокат,
Рада адвокатів Запорізької області
ORCID ID: 0009-0004-6200-2666

У статті розглянуті окремі питання у межах дискусії відносно сутності родового об'єкта кримінальних правопорушень проти правосуддя. У процесі аналізу автори розглядають специфіку змістовного наповнення поняття «правосуддя» на підставі якої формують власне бачення по розмежуванню його із терміном «судочинство».

Наголошено на тому, що незавершеність доктринальної дискусії відносно природи правосуддя продукує наявність різноманітних поглядів на змістовне наповнення визначення родового об'єкта кримінальних правопорушень проти правосуддя. Актуалізує проведення досліджень у цьому напрямі, також, розвиток інституту адвокатури, перебудова системи правоохоронних органів, відсутність правової охорони юрисдикційної діяльності Вищої ради правосуддя тощо.

Проведений аналіз доктринальних розробок, окремих нормативних приписів, а також правових позицій КСУ дав підстави авторам сформулювати наступні висновки: 1. Спираючись на правову позицією Конституційного Суду підкреслена наявність пов'язаності сутності «правосуддя» із категоріями «справедливості» та «ефективності правової реабілітації», а також чіткого його розмежування із поняттям «судочинство». 2. Квінтесенція правосуддя походить із рівня ієрархічного положення цього суспільно-правового явища серед інших суспільних цінностей, а її пізнання стає можливим за допомогою співставлення результатів діяльності суду із суспільним ідеалом справедливості (aequitas). 3. Правосуддя настає при досягненні відповідного результату щодо відновлення стану порушених правовідносин. 4. Момент трансформації звичайної (нормативно передбаченої) судової діяльності (судочинства) на правосуддя, має свій прояв у дійсності виключно при наявності співпадіння ознак прийнятого судом рішення якісним атрибутом aequitas. Разом з цим таке рішення повинно бути потенційно дієвим відносно поновлення порушених правовідносин. 5. Змістовне наповнення мети правосуддя - справедливості, розкривається у процесі досягнення конкретних нормативних орієнтирів (завдань, які мають нормативне закріплення для кожної конкретної форми правосуддя). 6. Відповідно до визначених ключових положень родовим об'єктом кримінальних правопорушень проти правосуддя слід визнати суспільної цінності представлені комплексом прав та інтересів держави в цілому, державних органів та інших суб'єктів, станом суспільних відносин, направлених на забезпечення діяльності суду у відправленні правосуддя.

Ключові слова: правосуддя, судочинство, aequitas, родовий об'єкт, суспільні цінності, суспільні відносини, кримінальне правопорушення, норма права, правова позиція, кримінально-правова доктрина.

The article considers separate issues within the discussion regarding the essence of the generic object of criminal offenses against justice. In the process of analysis, the authors consider the specificity of the content of the concept of "justice" on the basis of which they form their own vision on distinguishing it from the term "judiciary".

It is emphasized that the incompleteness of the doctrinal discussion regarding the nature of justice produces the presence of various views on the meaningful content of the definition of the generic object of criminal offenses against justice. It updates the conduct of research in this direction, as well as the development of the advocacy institute, the restructuring of the system of law enforcement agencies, the lack of legal protection of the jurisdictional activity of the High Council of Justice, etc.

The conducted analysis of doctrinal developments, separate normative prescriptions, as well as legal positions of the KСУ gave the authors the grounds to formulate the following conclusions: 1. Based on the legal position of the Constitutional Court, it is emphasized that the essence of "justice" is connected with the categories of "justice" and "effectiveness of legal rehabilitation", as well as its clear distinction with the concept of "judiciary". 2. The quintessence of justice comes from the level of the hierarchical position of this socio-legal phenomenon among other social values, and its knowledge becomes possible by comparing the results of court activity with the social ideal of justice (aequitas). 3. Justice comes when an appropriate result is achieved regarding the restoration of the state of violated legal relations. 4. The moment of transformation of ordinary (normatively prescribed) judicial activity (judiciary) into justice has its manifestation in reality only if there is a coincidence of the signs of the decision made by the court with the qualitative attributes of aequitas. At the same time, such a decision should be potentially effective in relation to the renewal of the broken legal relationship. 5. Meaningful fulfillment of the goal of justice - justice, is revealed in the process of achieving specific normative guidelines (tasks that have a normative fixation for each specific form of justice). 6. In accordance with the defined key provisions, the general object of criminal offenses against justice should be recognized as a social value represented by the complex of rights and interests of the state as a whole, state bodies and other subjects, the state of social relations aimed at ensuring the court's activity in administering justice.

Key words: justice, judiciary, aequitas, generic object, social values, social relations, criminal offense, rule of law, legal position, criminal legal doctrine.

Постановка проблеми. У сучасних умовах трансформаційних перетворень українського суспільства формуються нові суспільні відносини, які не охоплюються системою кримінально-правової охорони, а також проходить процес отримання окремими соціальними цінностями, які вже мають кримінально-правовий захист, нового змістовного наповнення. Відповідно до цього актуалізується низка питань щодо проведення досліджень таких суспіль-

них явищ та перегляду ознак діючих кримінально-правових заборон, зокрема кримінальних правопорушень проти правосуддя.

Незавершеність доктринальної дискусії відносно природи правосуддя продукує наявність різноманітних поглядів на змістовне наповнення визначення родового об'єкта кримінальних правопорушень проти правосуддя. Окрім того актуалізує проведення досліджень у цьому напрямі

розвиток інституту адвокатури, перебудова системи правоохоронних органів, відсутність правової охорони юрисдикційної діяльності Вищої ради правосуддя тощо. Крім цього, наразі наукова думка зосереджена на створенні нового кримінального закону. Відповідно вирішення, хоча б частково важливих питань із розумінням об'єкту кримінальних правопорушень проти правосуддя, потенційно відкриває нові наукові горизонти та створює підґрунтя для будівництва оптимальної кримінально-правової системи.

Аналіз наукових публікацій. Свого часу серед пріоритетних напрямів розвитку правової науки була визначена тематика «Забезпечення реалізації принципів справедливості та верховенства права у процесі здійснення правосуддя», яка включає до себе вказані проблеми і тим самим підтверджує розуміння доктриною їх важливості. Тому специфіка об'єкта кримінального правопорушення, як з позиції розкриття його загальних питань, так і виділення його видових характеристик була предметом розгляду численних праць вітчизняних вчених. При цьому питання родового об'єкту, зокрема кримінальних правопорушень проти правосуддя знайшли своє вирішення і на рівні наукових статей, і у монографічних дослідженнях. Так, родовий об'єкт злочинів і проступків проти правосуддя був досліджений у роботах: Н. Ю. Алексєєвої, А. А. Бражника, В. М. Бурдіна, А. В. Воронцова, О. І. Габро, В. К. Грищука, С. Є. Дідика, О. О. Дудорова, Є. М. Єднака, Ю. В. Калініченко, Р. В. Кархут, Н. Д. Квасневської, В. В. Кудрявцева, С. С. Мірошніченка, О. М. Овчаренко, М. В. Шепітька, Ю. В. Юшиної, а також багатьох інших учених.

Між тим говорити про вирішеність всіх нагальних наукових задач неможливо, з огляду на існування різноманітних позицій вчених щодо розуміння сутності загального об'єкту злочину, а також природи родового та безпосереднього об'єкту, у тому числі і кримінальних правопорушень проти правосуддя, наявності у кримінально-правовій науці низки цілісних концепцій відносно цих питань, які підтримані окремими групами дослідників.

Можна сказати про панування у думках вчених на сьогодні двох теорій, що прослідковується із змісту останніх дисертаційних робіт: це парадигми «відносин» та «цінностей (благ)», як об'єкту кримінального правопорушення. Їх ключові положення достатньо повно розкриті, тому вважаємо за необхідне зупинитися лише на деяких суттєвих аспектах цих концепцій у межах проблематики кримінальних правопорушень проти правосуддя. Слід підкреслити, що останнім часом у кримінально-правовій доктрині викрystalизується розуміння необхідності створення особливого державного захисту і охорони не лише судової системи, а й прав і свобод всіх учасників процесу правосуддя кримінально-правовими механізмами. У цьому контексті, враховуючі новітні правові тенденції, слід звернути увагу на існуючу проблематику родового об'єкта кримінальних правопорушень проти правосуддя.

Метою статті є на основі аналізу думок науковців, положень чинного законодавства визначити поняття і сутність терміну «правосуддя» у контексті розуміння змісту родового об'єкта кримінальних правопорушень проти правосуддя.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи стан наукових досліджень щодо визначення родового об'єкта кримінальних правопорушень проти правосуддя О. К. Марін, вірно акцентував увагу на те, що автори, у своїй більшості, зосереджують свій погляд на відповідності відображення терміну «правосуддя» спрямованості кримінально-правових норм, які містяться у Розділі XVIII Особливої частини кримінального закону. При цьому, спираючись на представлені міркування дослідники приходять до висновку про необхідність корегування назви цього розділу або пропонують вилучити окремі склади, які вважають зайвими у його структурі [1, с. 221]. Власну думку на зазначене питання навів і сам О. К. Марін: спираючись на концепцію

«об'єкт охорони – правове благо» він стверджує про необхідність розгляду правосуддя у якості універсального правового блага, реалізація якого забезпечує рівноправний розвиток особистості [1, с. 224]. Відповідно такий підхід не передбачає перегляд самої назви розділу, а на підставі такого погляду на правосуддя суттєво розширює межі кримінально-правової охорони, дозволяючи наповнити цей розділ іншими складами кримінальних правопорушень, надати нову класифікацію складів включених у цей розділ, представити відмінні від сучасних міркування на їх безпосередні об'єкти тощо.

Продовжуючи дискусію про сутність родового об'єкту кримінальних правопорушень проти правосуддя, В. К. Грищук та Л. М. Палюх, здійснив аналіз галузевого процесуального законодавства пропонують замінити термін «правосуддя» на поняття «судочинство», бо за їх думкою, останнє включає у свій зміст перше явище. Крім того, вони акцентували увагу на той факт, що судочинство «охоплює також всі інші процесуальні відносини на досудових і судових стадіях провадження, адже правосуддя — це одна з низки функцій, які здійснює суд» [2, с. 109].

Звернемо увагу на дослідження В. С. Бігуна, проведене щодо розмежування понять «правосуддя» та «судочинство». Автор, навів доводить відносини аспектів тотожності, розмежування та змістовного не співпадіння цих термінів, і виказав термінологічні, аксіологічні, телеологічні, філософські та правові аргументи до своїх міркувань щодо таких базових постулатів як: «правосуддя і судочинство – не тотожні поняття»; «правосуддя включає судочинство як діяльність суду, однак судочинство це не є правосуддям»; «правосуддя здійснюється через судочинство як форму діяльності» та ін. Загалом дослідник прийшов до таких висновків: «(1) Терміни правосуддя і судочинство є відмінними за специфічним змістом юридичними термінами. Їхнє вживання як синонімічних є недоцільним і має бути обумовленим. (2) Розуміння суті правосуддя можна сформулювати так: функціональне розуміння правосуддя ототожнює його з судочинством, судовим розглядом справ, тоді як друге змістовне розуміння акцентує на внутрішніх характеристиках судової діяльності. (3) Якщо перше акцентує на функціях та суб'єктному складі діяльності, то друге – на змісті судового процесу та його меті, зокрема справедливості. Невипадково англійським відповідником терміну правосуддя є термін justice, що перекладається як справедливість, юстиція, правосуддя. Тому закономірним є розуміння правосуддя як справедливості у значенні мети судочинства як судової діяльності» [3, с. 22-23].

Звернення до інших праць також вказує на підтримання частиною вчених полісемічної природи терміну правосуддя, породженої її нормативними витокami. Так, Мірошніченко С. С. вказує на сутнісний зміст правосуддя сформований із функції судової влади і одночасно її виключної компетенції [4, с. 42]. При цьому він трактує його у якості виду державної діяльності, за допомогою якої розглядаються і вирішуються питання, пов'язані з порушенням норм права. Відповідно до цього така діяльність реалізується виключно від імені держави спеціально уповноваженими органами (судами) за нормативно врегульованою процедурою [4, с. 43]. Таке визначення підтримується широким колом науковців і знайшло своє відображення у сучасних підручниках та посібниках [5, с. 27; 6, с. 7]. Одним із джерел формування такого підходу до правосуддя стали конституційні норми та їх тлумачення Конституційним Судом України. Свого часу, орган конституційної юрисдикції у своїй ухвалі визначив правосуддя, як самостійну галузь державної діяльності, «яку суди здійснюють шляхом розгляду і вирішення в судових засіданнях в особливій, встановленій законом процесуальній формі цивільних, кримінальних та інших справ» [7]. Пізніше, змістовне наповнення терміну «правосуддя» було доповнено такою правовою позицією Конституційного

Суду: «Правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості і забезпечує ефективне поновлення в правах» [8]. Останнє, на нашу думку, вивело проблематику соціальної природи цього явища на новий шабель нормативно-правового визнання вказівкою на критерії його оцінки – справедливість та ефективність правової реабілітації. Тут вбачається вплив суперечностей у правовій доктрині відносно цього питання. Вважаємо, що пов'язав сутність правосуддя із категоріями «справедливості» та «ефективності правової реабілітації», суд, по-перше, відійшов від позиції отожднення його з терміном «судочинство», по-друге, зробив спробу сформулювати квінтесенцію правосуддя, тим самим з одного боку, вказавши на рівень його ієрархічного положення серед суспільних цінностей, бо визначив шлях його пізнання через співставлення із суспільним ідеалом справедливості (*aequitas*), а з іншого, підкреслив необхідність настання відповідного результату щодо відновлення стану правовідносин; по-третє, акцентував увагу на моменті трансформації звичайної (нормативно передбаченої) судової діяльності (судочинстві)на правосуддя, прояв у дійсності якого настає виключно при наявності співпадіння ознак прийнятого судом рішення якісним атрибутам *aequitas*. Разом з цим рішення повинно бути потенційно дієвим відносно поновлення порушених правовідносин. Наведене обумовлює висновок про неможливість отожднення понять «судочинство» та «правосуддя».

Ілюструють такий висновок і міркування інших вчених. Так, Р. Бараннік, підкреслює складність правосуддя як громадського явища, що породжене, за його думкою, багатогранністю цього феномена. При цьому він асоціює правосуддя із механізмом реалізації судової влади [9, с. 37].

Очевидним стає загально визнаний у доктрині постулат про полягання функціонального призначення органів суду здійснювати правосуддя, бо це продукується необхідністю спрямування кожної публічної діяльності тим ідеалам, які панують у суспільстві. До речі, В. К. Грищук та Л. М. Палюх також стверджують, що «правосуддя — це одна з низки функцій, які здійснює суд» [2, с.109].

У контексті наведеного звернемо увагу на визначення правосуддя, представлене В. Т. Комзюком. За думкою цього дослідника «правосуддя - це вид державної діяльності, механізм реалізації судової влади, її основна функція, що полягає у розгляді і вирішенні в судових засіданнях судових справ, що здійснюється судами у формі цивільного, кримінального, адміністративного та господарського судочинства з дотриманням встановленої законом процесуальної форми та принципів» [10, с.91]. Автор, у своєму визначенні обходить питання мети правосуддя, нівелюючи тим самим його якості суспільного феномену і зводячи до рівня поняття судочинства. Навряд чи таке визначення, закріплене у нормативних приписах, що пропонується у зазначеному дослідженні вирішить існуючі правові проблеми, хоча б питання розмежування між «правосуддям» та «судочинством». Між тим слід акцентувати увагу на інших висновках, зроблених В. Т. Комзюком у своїй статті, а саме його зауваженні про визначення правосуддя як системи або сфери. Представляючи розгляд окремих законодавчих приписів, зокрема статті 136 Основного закону він зазначив на неправильне, за його міркуванням, формулювання: «Відповідно до закону в системі правосуддя утворюються органи та установи...» [11]. На жаль обґрунтування такої позиції він не навів.

Повертаючись до розуміння правосуддя як цілісного феномену, змістом якого є досягнення справедливості, а його форма забезпечує такий результат, і в цілому підтримуючи думку О. К. Маріна, ми не можемо погодитися і з авторським наголосом на відмові виокремлювати формальні та змістовні ознаки [1, с. 224], бо у такому разі, за нашою позицією, рівень абстракції у формулі «право-

суддя – справедливість» продукує неможливість конкретизації характеру і ступеня суспільної небезпечності злочинних проявів направлених на цей правовий феномен.

Тут важливо відповісти на питання про уточнення змісту мети правосуддя, розкриття внутрішніх складових якої має пряму залежність від конкретної форми правосуддя. До прикладу, звернення до положень ст. 2 КПК дає підстави вважати, що справедливість у кримінальному правосудді має конкретні орієнтири: захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень; охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження; забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду; притягнення до відповідальності в міру своєї вини кожного, хто вчинив кримінальне правопорушення; жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений; жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу; застосування належної правової процедури до кожного учасника кримінального провадження [12]. Реалізація наведених завдань, відповідно до нормативних приписів, і складає зміст громадської справедливості у сенсі мети правосуддя.

Звернемо увагу на той факт, що частина завдань покладається на інших суб'єктів ніж суд, і це підтверджує багатогранність феномена правосуддя. З іншого боку, обумовлюється такий широкий спектр завдань щільною пов'язаністю кримінально процесуальних відносин, маючих структурну вираженість у стадіях кримінального провадження, об'єднаних єдиним завданням, єдиними принципами. При чому, діяльність суду охоплює і стадії досудового розслідування і взаємопов'язана із діяльністю інших державних органів.

Свого часу, М. І. Бажанов, вірно зауважував, що законодавець, формулюючи назву глави «Злочини проти правосуддя», зовсім не прагнув до того, щоб відобразити в назві глави включені до неї злочини, – законодавець лише прагнув показати, що ним об'єднані під цією назвою всі злочини, які посягають на діяльність суду під час здійснення правосуддя, усіх органів, що сприяють шляхом судочинства здійсненню судом його функцій, а також органів, які забезпечують виконання рішення, вироки та призначені покарання [13, с. 19]. У подальшому у кримінальні доктрині став панувати підхід до тлумачення «правосуддя» у широкому сенсі. Більшість вчених спираючись на різноманіття кримінальних правопорушень, включених до розділу XVIII Особливої частини КК України та враховуючі суміжність їх функціонального призначення із діяльністю суду по відправленню правосуддя вважають доречним кримінально-правовий захист діяльності інших суб'єктів цих відносин.

З цього приводу, вірно зауважив М. В. Шепітько «сам суд не здатний здійснити правосуддя без попередньої вагомій роботи органів та учасників кримінального провадження на попередній стадії. Так само без участі органів прокуратури та адвокатури неможливо здійснити змагальний судовий процес в межах кримінального провадження, а без органів виконання покарань – досягти цілей покарання» [14, с. 266]. Подальший аналіз привів цього автора до висновків: «Законодавець, на нашу думку, прагнув захистити предмет суспільних відносин злочинів проти правосуддя – правосуддя як цінність, кінцевий результат діяльності органів, які здійснюють правосуддя (суд) та органів, які забезпечують здійснення правосуддя (органи досудового розслідування, прокуратура, адвокатура, органи виконання покарань та виконання судових рішень)[14, с. 268].

Отже, слід підкреслити, що досягнути визначену мету кримінального правосуддя – соціальної справедливості, на кожній стадії кримінального процесу можливо лише через досягнення конкретних нормативних орієнтирів тобто завдань кримінального провадження. Взагалі, враховуючі

проблематику розуміння категорії «справедливості», сутнісні межі якої залежать від тих чи інших аспектів сприйняття дійсності індивідом або соціальною групою, слід вказати на необхідність змістовного його наповнення, як цілі правосуддя, виключно нормативним контекстом. В такому разі з'являються конкретні рамки вказуючи на сучасні, загально визнані суспільством цінності, а наявні правові механізми дозволяють їх корегувати в залежності від напрямку розвитку держави та соціуму. Все вказане вище стосується і інших форм правосуддя.

Продовжуючи думку про об'єкт кримінальних правопорушень проти правосуддя, звернемо увагу на надане його визначення М. В. Шепітько, який визначає його наступним чином. «Родовим об'єктом злочинів проти правосуддя (розділ XVIII КК України) є суспільні відносини, що виникають між учасниками судочинства (провадження) та іншими зацікавленими особами з приводу здійснення правосуддя» [14, с. 287]. На нашу думку, наведене визначення не вирішує всю проблематику досліджуваного родового об'єкту. Опускаючи дискусію щодо «суспільних відносин – як об'єкту злочину», зауважимо лише, що спроба звести кримінально-правову охорону тільки до меж судового провадження виводить із її кола частину складів кримінальних правопорушень (наприклад, ст. 397 «Втручання в діяльність захисника чи представника особи», бо правова допомога не обмежується судовим провадженням, і т. ін.).

Вищенаведене спонукає надати власне бачення родового об'єкту кримінальних правопорушень проти правосуддя. Враховуючи, що кожний безпосередній об'єкт складів кримінальних правопорушень розділу XVIII Особливої частини кримінального закону повинен відноситися до суспільних цінностей, які є складовими процесу по досягненню справедливості, як мети правосуддя, родовим об'єктом кримінальних правопорушень проти правосуддя слід визнати суспільної цінності представлені комп-

лексом прав та інтересів держави в цілому, державних органів та інших суб'єктів, станом суспільних відносин, направлених на забезпечення діяльності суду у відправленні правосуддя.

Висновки.

1. Спираючись на правову позицією Конституційного Суду слід підкреслити наявність пов'язаності сутності «правосуддя» із категоріями «справедливості» та «ефективності правової реабілітації», а також чіткого його розмежування із поняттям «судочинство».

2. Квінтесенція правосуддя походить із рівня ієрархічного положення цього суспільно-правового явища серед інших суспільних цінностей, а пізнати її можливо за допомогою співставлення результатів діяльності суду із суспільним ідеалом справедливості (aequitas).

3. Правосуддя настає при досягненні відповідного результату щодо відновлення стану порушених правовідносин.

4. Момент трансформації звичайної (нормативно передбаченої) судової діяльності (судочинства) на правосуддя, має свій прояв у дійсності виключно при наявності співпадіння ознак прийнятого судом рішення якісним атрибутом aequitas. Разом з цим таке рішення повинно бути потенційно дієвим відносно поновлення порушених правовідносин.

5. Змістовне наповнення мети правосуддя - справедливості, розкривається у процесі досягнення конкретних нормативних орієнтирів (завдань, які мають нормативне закріплення для кожної конкретної форми правосуддя).

6. Відповідно до визначених ключових положень родовим об'єктом кримінальних правопорушень проти правосуддя слід визнати суспільної цінності представлені комплексом прав та інтересів держави в цілому, державних органів та інших суб'єктів, станом суспільних відносин, направлених на забезпечення діяльності суду у відправленні правосуддя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Марін О. Родовий об'єкт та система кримінальних правопорушень проти правосуддя в результаті конституційної реформи. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. №1. С.220-226.
2. Гришук В., Палюх Л. До питання про об'єкт кримінальних правопорушень проти правосуддя за кримінальним правом України. *Університетські наукові записки*. 2021. № 5 (83). С. 104-115.
3. Бігун В. Філософсько-правове осмислення правосуддя (щодо розмежування понять "судочинство" і "правосуддя"). *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2009. Вип. 48. С. 21–27.
4. Мірошніченко С. С. Злочини проти правосуддя: теоретичні і прикладні проблеми запобігання та протидії: дис... д. ю. н. спеціальність 12.00.08 - кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право. Національна академія прокуратури. Київ, 2012. 444 с.
5. Ковалів М. В., Єсімов С. С., Назар Ю. С., Гаврильців М. Т., Лук'янова Г. Ю., Годяк А. І., Бліхар М. М. Судові та правоохоронні органи: навч. посіб. Львів: Львів. держав. ун-т внутрішніх справ, 2016. 388 с.;
6. Судові та правоохоронні органи України : підруч. / кол. авт.: В. В. Дараган, О. П. Бойко, Н. С. Бублик та ін. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2021. 400 с.
7. Ухвала Конституційного Суду України про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням державного зовнішньоекономічного підприємства «Славутич-Сталь» щодо тлумачення статті 124 Конституції України і Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж»: Ухвала Конституційного Суду України від 14 жовтня 1997 року N 44-з / *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/vz44u710-97#Text>.
8. Рішення Конституційного Суду України № 3-рп/2003 від 30 січня 2003 року у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої статті 120, частини шостої статті 234, частини третьої статті 236 Кримінально-процесуального кодексу України (справа про розгляд судом окремих постанов слідчого і прокурора)
9. Бараннік Р.В. Судові, правоохоронні та правозахисні органи України: навч. посібник. 2-ге вид., перероб. і доповнене. Київ, 2011. 352 с.
10. Комзюк В. Т. Щодо нормативного визначення поняття і сутності правосуддя. *Аналітично-порівняльне правознавство: електронне наукове видання*. 2023. №1. С.88-92.
11. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. ст. 141
12. Кримінальний процесуальний кодекс: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10. № 11-12. № 13. ст.88.
13. Шепітько М.В. Кримінальна відповідальність за завідомо неправдиве показання: дис. ... канд. юр. наук: 12.00.08; Національна академія правових наук України; Інститут вивчення проблем злочинності. Харків, 2011. 246 с.
14. Шепітько М. В. Теоретико-методологічні засади формування системи протидії злочинам у сфері правосуддя: дис. ... д. юр. наук: 12.00.08. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2018. 611 с.